

CERCETĂRI ARHEOLOGICE ÎN AȘEZAREA MEDIEVALĂ DURLEȘTI-VALEA BABEI

DE

ION TENTIUC

Una din cele mai interesante, dar în același timp puțin cercetate, perioade din istoria milenară a Moldovei o constituie primele secole ale mileniului al II-lea al erei noastre. Timp îndelungat studiul acestei perioade s-a limitat la analiza puținelor izvoare scrise medievale păstrate, fapt care și-a lăsat amprenta asupra lucrărilor închinată problemelor social-economice ale Moldovei prestatale. Cercetarea arheologică a părții centrale a teritoriului cuprins între râurile Prut și Nistru prezintă un interes aparte pentru cercetători, îndeosebi odată cu includerea în circuitul științific a unor noi și grăitoare materiale. Investigarea amănunțită a acestora permite analiza obiectivă a proceselor interne ale societății autohtone românești, a evoluției culturii sale materiale și a raporturilor ei cu diverse elemente alogene, infiltrate periodic în ținut. Totodată, este facilitată într-un fel rezolvarea unor probleme greu de abordat până nu demult, probleme prospectate unilateral, canalizate spre simple scheme scolastice, cu vădit caracter speculativ¹. Investigațiile așezărilor rurale medievale, inițiate la est de râul Prut la sfârșitul anilor '50 și începutul anilor '60, a permis depistarea unui apreciabil număr de așezări, ceea ce a dus la infirmarea supoziției înrădăcinate multe decenii la rând despre lipsa completă a unei populații sedentare în această regiune, unde, chipurile, mai multe secole ar fi hălăduit nomazii turanici. Săpăturile de la Lucașevca², Petruha³, Hansca⁴, Molești⁵, Logănești⁶ etc. au furnizat un bogat și variat material arheologic, indicând resturi de locuire ale populației sedentare românești.

Printre monumentele rurale medievale o reală importanță o are și așezarea cercetată în anii 1986-1988 la punctul Valea Babei, situat la distanța de 1,2 km nord-vest de orașelul Durlești și la 2,5 km vest de Chișinău, unde au fost atestate bogate resturi de locuire din mai multe perioade istorice, printre care cele mai consistente sunt nivelurile date în secolele VIII-X și XI-XIII⁷. Așezarea feudală timpurie, destul de întinsă ca suprafață, ocupa panta de est a dealului astăzi împădurit, flancat din două părți, de la sud și de la est, de două mici pâraieșe. Cea mai mare parte a așezării se afla în zona împădurită, liberă pentru cercetări rămânând partea sa de est, cu o lungime de aproximativ 600 m și o lățime de 300 m. Investigarea așezării a fost întreprinsă prin 11 secțiuni și casete, cu lungimi cuprinse între 6 și 54 m, și cu lățimea de 1,2 și 3 m. Unele secțiuni, drept rezultat al lărgirilor absolut necesare pentru cercetarea complexelor, au căpătat proporții destul de mari. Astfel, secțiunea a II-a atinge la sfârșitul lucrărilor suprafața de 36 x 22 m. În cele trei campanii de săpături a putut fi cercetată o suprafață de teren de peste 1900 m² din partea de est-nord-est a așezării (fig. 1).

¹ Este vorba îndeosebi de mai multe lucrări ale unor autori din fosta URSS, dintre care menționăm doar pe N. A. Mohov, *Studii de istorie asupra formării poporului moldovenesc*, Chișinău, 1983 (în grafie chirilică); N. A. Mohov, *Молдавия эпохи феодализма (от древнейших времен до начала XIX века)*, Chișinău, 1964, p. 73-104.

² I. G. Hîncu, *Селище Лукашевка XII-XV вв.*, în *Материалы и исследования по археологии и этнографии Молдавской ССР*, Chișinău, 1964 p. 132-165.

³ I. G. Hîncu, *Поселения XI-XIV веков в Оргеевских кодрах Молдавии*, Chișinău, 1969, p. 32-51.

⁴ I. G. Hîncu, *Археологические исследования на поселении Лимбарь-Кэпрэрия X-XIV вв. в 1968-1969 гг.*, Chișinău, 1972, p. 159-172; G. I. Postică, *Археологические исследования*

на средневековом поселении Хаяска, în *АИИМ в 1981 г.*, Chișinău, 1985, p. 156-168; G. I. Cebotarenco, N. P. Telinov, *Поселение X-XII вв. у с. Гавск*, în *АИИМ в 1981*, Chișinău, 1985, p. 169-187.

⁵ G. F. Cebotarenco, *Раскопки поселения у с. Молешту, Кутузовского р-на*, în *АИИМ в 1980 г.*, Chișinău, 1983, p. 183-192; G. F. Cebotarenco, *Исследования на раннесредневековом поселении Молешту I*, în *АИИМ в 1985 г.*, Chișinău, 1990, p. 229-239.

⁶ G. F. Cebotarenco, N. P. Telinov, *Исследование южнославянской экспедиции в 1979 г.*, în *АИИМ в 1979-1980 гг.*, Chișinău, 1983, p. 88-91.

⁷ I. S. Tentiuc, *Раскопки поселений у с. Дурлешты*, în *Средневековые памятники Днестровско-Прутского междуречья*, Chișinău, 1988, p. 77-88.

ION TENTIUC

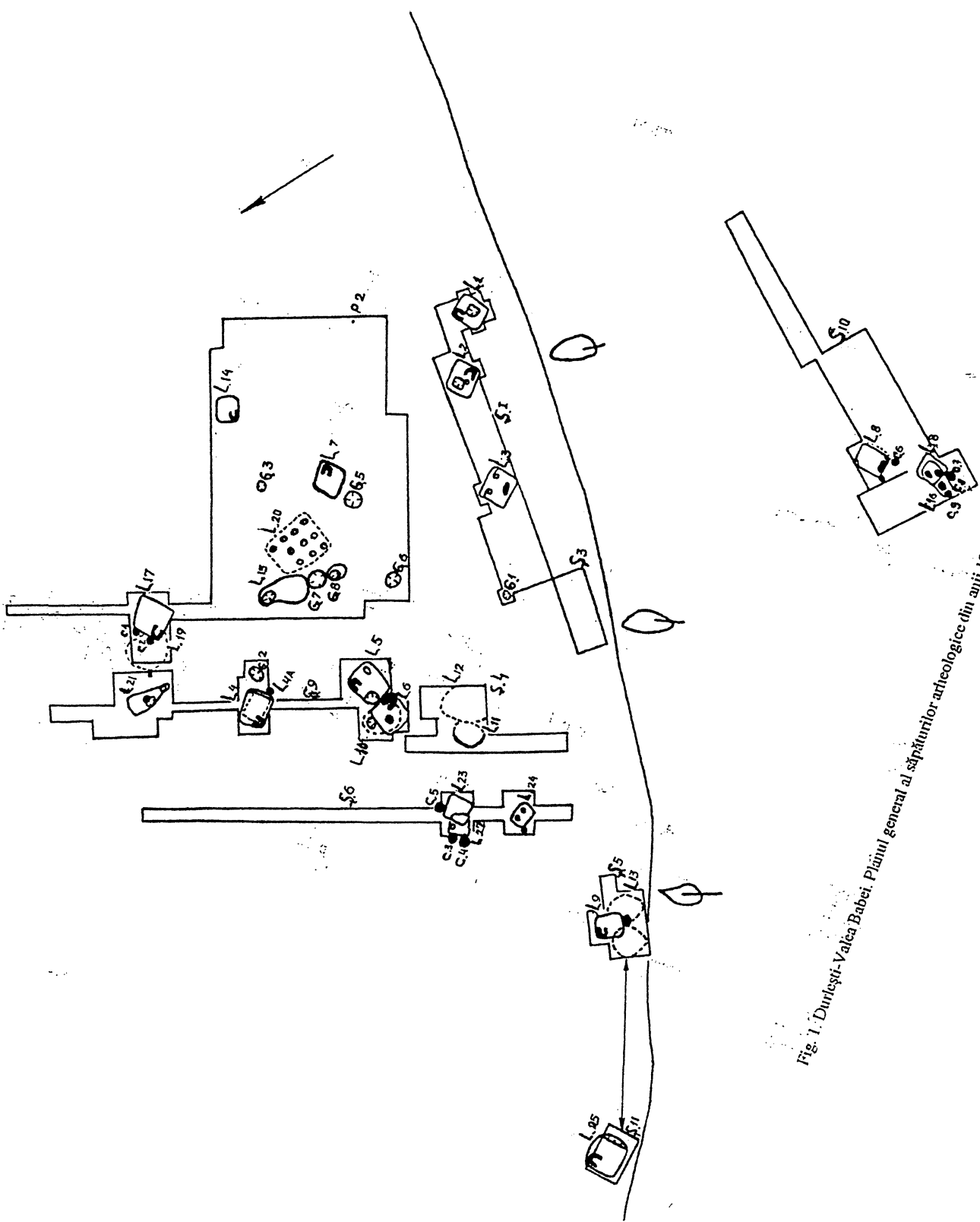

Fig. 1. Duriesti-Valca Babei, Planul general al săpăturilor arheologice din anii 1986-1988.

Observațiile stratigrafice au permis să se identifice, după stratul vegetal actual, arat până la adâncimea de 0,25-0,30 m, a unui nivel de cultură corespunzător secolelor XI-XIII, a cărui grosime nu depășea 0,10-0,15 m, conținând resturi de locuire date cu fragmente de căldări de lut, sub care urmează un sol negru măzăros, gros de 0,15-0,20 cm. Acest strat este cel mai bine reprezentat pe întreaga suprafață de teren investigată și aparține nivelului de locuire din secolele VIII-X. Următoarea depunere stratigrafică este foarte subțire, fiind depistată doar în câteva locuri deasupra lutului viu, în special în preajma locuințelor. Stratul are grosimea doar de câțiva centimetri, iar după resturile de locuire și ceramica descoperită a fost atribuit culturii ceramicii liniare.

În prezenta lucrare ne propunem să întreprindem prezentarea principalelor vestigii corespunzătoare evului mediu depistate în cuprinsul așezării în campania de cercetări din anul 1988. În cursul cercetărilor au fost dezvelite mai multe locuințe, cuptoare de ars ceramică, cuptoare de copt pâine și un bogat material arheologic din piatră, os, lut și metal.

Așezarea din secolele VIII-X. Complexele de locuire. Locuința nr. 14 (fig. 2/D) a fost descoperită în partea de est a așezării, în secțiunea a II-a. Avea o formă patrulateră, colțurile rotunjite și laturile de 3,10 x 3,90 x 3,50 x 2,90 m. Orientarea laturilor locuinței corespundea celor patru puncte cardinale. Față de vechiul nivel de călcare podeaua sa se găsea la -1,20 -0,30 m, prin aceasta ea figurând printre cele mai adânci locuințe ale așezării. Pereții, săpați în lut, păstrau urme de surpări în partea de sus. Pe podea, în partea centrală a locuinței, a fost descoperită o groapă adâncă de 0,3 m, având laturile rectangulare și dimensiunile de 1,18 x 1,43 m. Peretele de nord al gropii era înclinat, ceilalți fiind verticali. Lângă colțul de nord-est al gropii a fost descoperit conturul unui locaș de par cu diametrul de 0,23 m și adâncimea de 0,13 m. În colțul de nord-vest al locuinței era construit cuptorul de piatră, care fiind plasat pe o suprafață de lut cruțat, cu dimensiunile de 1,15 x 1,25 m și înălțimea de 0,25 m, se ridica deasupra nivelului podelei cu aproximativ 0,3 m. Vatra ușor albiată a cuptorului, de formă ovală (0,50 x 0,75 m), era puternic arsă. Gura cuptorului pare să fi fost orientată către peretele de sud, unde se afla probabil intrarea în locuință. În fața cuptorului de piatră a fost descoperită o groapă cu cenușă de formă oval-alungită, de 0,72 x 1,10 m, cu fundul albiat, adâncit cu 0,30 m. În interiorul locuinței au fost găsite mai multe fragmente ceramice lucrate cu mâna, figurine miniaturale din lut reprezentând vietăți antropomorfe și zoomorfe (fig. 7/2-4), trei împungătoare din os (fig. 6/1-3) etc.

Locuința nr. 17 (fig. 2/B) a fost descoperită în secțiunea a VII-a, la adâncimea de 0,44 m de la nivelul actual de călcare. Avea forma patrulateră cu colțurile rotunjite, dimensiunile laturilor atingând 4,0 x 4,0 m. Orientarea laturilor corespundea punctelor cardinale. Adâncimea medie a locuinței, măsurată de la nivelul vechi de călcare, era de 1,0 - 1,05 m. În colțul de nord-vest al locuinței a fost descoperit un cuptor de piatră. Spre deosebire de instalația similară din locuința 14, aici cuptorul a fost construit într-o adâncitură patrulateră săpată special în colțul încăperii, având dimensiunile de 1,55 x 1,75 m și adâncimea de 0,18 - 0,20 m sub nivelul podelei. Cuptorul a fost construit din pietre de dimensiuni medii, fără mortar. Pereții laterali aveau lățimea de 0,35 - 0,40 m, iar cel din spate circa 0,60 m. Vatra cuptorului, simplă, de formă ovală, cu dimensiunile de 0,50 x 0,70 m, era arsă la adâncimea de 0,02 - 0,03 m. Gura cuptorului era orientată spre sud, unde, se pare, era intrarea în locuință. În interiorul locuinței au fost descoperite resturi ceramice lucrate cu mâna, fragmente ale unor figurine miniaturale zoomorfe, cinci împungătoare (fig. 6/7-10; 12), o fusaiolă (fig. 4/5), două cute din piatră, un fragment amorf de placă din fier.

Locuința nr. 18 (fig. 3) a fost descoperită în secțiunea a X-a, sub resturile locuinței nr. 16, la adâncimea de 1,0 - 1,10 m de la nivelul vechi de călcare. Avea o formă patrulateră, cu colțurile rotunjite, dimensiunile laturilor fiind de circa 2,60 x 2,70 m. Adâncimea medie a locuinței, măsurată de la nivelul de construcție, era de 0,40 m. În colțul de nord-est au fost descoperite resturile unui cuptor de piatră împrăștiate pe toată suprafața podelei. Dimensiunile cuptorului nu au putut fi precizate. Vatra avea o formă ovală de 0,45 x 0,65 m, fiind ușor albiată la mijloc până la adâncimea de 0,06 m. Având în vedere orientarea axului lung al vetrei, presupunem că cuptorul avea gura orientată spre vest. În colțul de nord-vest al semibordeiului era construit un cuptor cotlonit în peretele locuinței, cu vatra circulară, a cărui boltă nu s-a păstrat, spre deosebire de pereții laterali. Vatra lutuită și puternic arsă, la adâncimea de 0,08 m, a fost parțial distrusă de construcțiile ulterioare. Materialul ceramic din interiorul locuinței a fost realizat fără utilizarea roții olarului. Locuința este unica din acest orizont în care nu au fost descoperite obiecte individuale.

Locuința nr. 22 (fig. 3) a fost descoperită în secțiunea a VI-a. Avea o formă patrulateră și colțurile rotunjite, dimensiunile laturilor fiind de 2,80 x 2,85 m. Adâncimea podelei locuinței, măsurată de la nivelul vechi de călcare, era de 0,65 - 0,70 m. Pereții au fost săpați în lut viu, cu excepția celui de sud-vest, care a pătruns în umplutura unei locuințe (L 23) anterioare. Altă latură - cea de nord-vest - a fost distrusă în timpul construirii ulterioare a două cuptoare de copt pâine. În partea de est a locuinței, mai

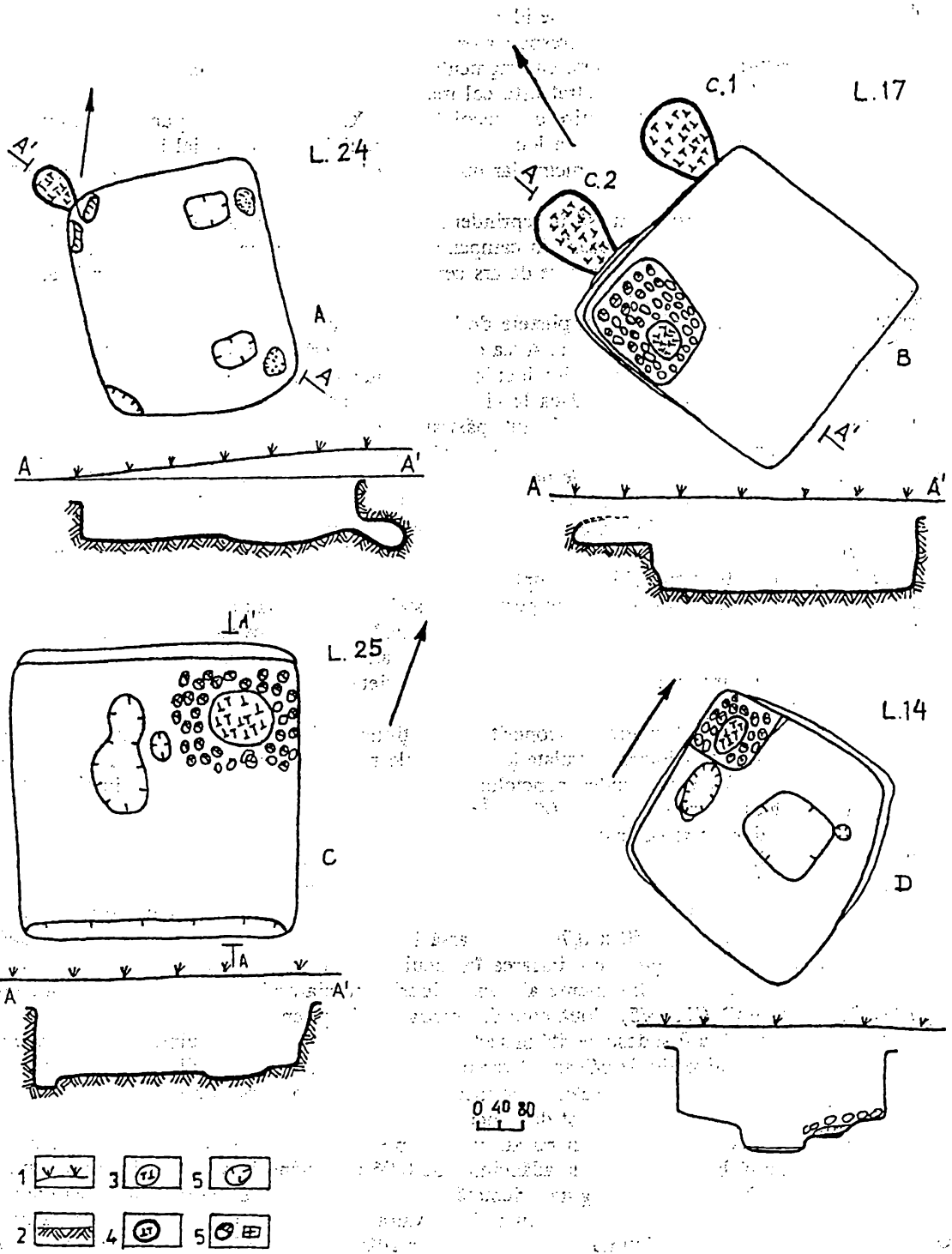

Fig. 2. Locuințele nr. 14, nr. 17, nr. 24, nr. 25, plan și profil, și cuptoarele de copt pâine nr. 1 și nr. 2: 1, nivelul actual de călcare; 2, sol galben steril; 3, vatra cuptorului din piatră; 4, vatra cuptorului cotlonit; 5, gropi; 6, pietre, ceramică.

aproape de colț, a fost descoperită pe podea o îngrămădire de pietre cu urme de arsură, ce nu este exclus să provină de la o instalație de foc, dar starea precară în care a fost găsită nu a permis o determinare precisă. Din interiorul locuinței provin un număr mare de fragmente ceramice lucrate cu mâna, trei împungătoare de os (fig. 6/4, 5), un arșic cu perforație (fig. 6/6), două cuțite de fier (fig. 4/11; 5/9), o daltă din același metal (fig. 5/8), o plăcuță (fig. 5/5) și o vergea (fig. 5/6) de fier și o fusaioală de lut (fig. 4/3).

Locuința nr. 23 (fig. 3), descoperită în secțiunea a VI-a, avea o formă patrulateră, dimensiunile laturilor fiind de 4,10 x 4,50 m, iar colțurile rotunjite, pereții erau orientați spre direcțiile nord, vest, sud și est. Adâncimea medie a podelei locuinței era de 1,05 m. Latura de sud-est a fost parțial distrusă de construcția unui cuptor de copt pâine, ridicat, așa cum s-a constatat, după părăsirea locuinței. La mijlocul peretelui de nord-vest a fost descoperită o groapă de la stâlpul de susținere a pereților sau a acoperișului. Groapa, cu adâncimea de 0,14 m, avea forma circulară și diametrul de 0,20 m, fiind plasată la distanță de 0,90 m de latura indicată a locuinței. În partea centrală a locuinței a fost reperată o altă groapă, de asemenea circulară, cu pereții oblici îngustându-se spre interior. Diametrul gropii la nivelul podelei era de 1,10 x 0,95 m, iar adâncimea de 0,17 m. În colțul de nord-est a fost interceptată instalația de încălzire a locuinței, constând dintr-un cuptor de piatră, construit direct pe podeaua de lut din pietre de dimensiuni mici și mijlocii. Resturile cuptorului se înălțau cu 0,20 – 0,25 m deasupra podelei locuinței. Vatra sa, ușor albiată, de formă ovală, avea dimensiunile de 0,64 x 0,86 m, fiind adâncită față de podea cu 0,12 m. Ea avea o lipitură de lut în amestec cu nisip, arsă până la adâncimea de 0,03 – 0,05 m. Vatra era acoperită cu un strat gros de cenușă. Pereții cuptorului au fost construiți din pietre de dimensiuni relativ mari, dispuse într-un rând, una lângă alta, numai peretele din spate având două rânduri de pietre mari, spațiul dintre ele fiind umplut cu pietre de dimensiuni mai mici. În interiorul locuinței au fost descoperite 537 fragmente ceramice lucrate cu mâna, opt împungătoare de os, un lustruitor de os, modelul miniatural al unei străchini cu diametrul buzei de 2,6 cm și înălțimea de 0,5 cm (fig. 7/6). Printre resturile cuptorului de piatră a fost descoperit modelul unei șei, confecționat din lut bine amestecat, care conținea mult nisip. Lungimea obiectului era de 2,3 cm, înălțimea de 2,3 cm, iar lățimea de 2,4 cm. Reprezenta șaua cu oblâncul din față și din spate, înfundat și mult ridicat (fig. 7/8). În groapa de la mijlocul locuinței au fost depistate fragmentele unui vas miniatural din lut, amestecat cu nisip și puțină mică, precum și fragmentele unor figurine miniaturale de lut, din care s-au păstrat doar unele părți ale corpului (membrele anterioare?). Tot aici a mai fost depistat vârful unui împungător de os. Dintre obiectele din metal menționăm o cataramă de fier de formă ovală, confecționată dintr-o tijă dreptunghiulară în secțiune (fig. 5/4), o fibulă (?) de fier (fig. 5/1), compusă dintr-un inel cu capete în formă de volută, cu diametrul de 4,4 cm și un fragment de brățară (?) de fier având un capăt îngroșat (fig. 5/10). Tot aici a fost descoperit un amnar cu capetele răsucite în formă de volută (fig. 5/3).

Locuința nr. 25 (fig. 2/C) a fost descoperită în secțiunea a XI-a. Avea forma patrulateră, colțurile rotunjite și laturile cu dimensiunile de circa 3,75 x 3,90 m, săpată în lut viu. Adâncimea podelei locuinței atingea 1,04 m. De-a lungul laturii sale de sud-est, în podea s-a observat o șanțuire adâncă de 0,20 m, lată de 0,28 – 0,34 m, provenită de la pereții din bârne ai locuinței. În partea de nord, în colț, a fost descoperit un cuptor din piatră, ale cărui dărâmături ocupau suprafața de 2,0 x 2,60 m. La bază pereții cuptorului s-au păstrat până la înălțimea de 0,30 m, fiind realizați din pietre de mărime medie și mică, fără utilizarea mortarului. Pe latura de nord-est a cuptorului a fost descoperit un vas de lut, fixat în peretele de piatră cu gura în jos. Vatra cuptorului, de formă ovală, cu dimensiunile de 0,70 x 0,92 m, ușor albiată, era adâncită cu circa 0,10 m sub nivelul podelei locuinței. Cuptorul era orientat cu gura spre sud-vest, după cum indică adâncitura descoperită în fața cuptorului. Acesta avea o formă ovală neregulată, cu dimensiunile de 0,8 x 1,5 m, situându-se cu -0,15 m față de nivelul podelei. Adâncitura era plină de fragmente ceramice, din care au fost reconstituite câteva forme de vase. În interiorul locuinței au fost descoperite mai multe resturi ceramice, provenind de la vase modelate cu mâna, de producție locală, și câteva fragmente de amfore, lucrate la roată. Au mai fost descoperite cinci împungătoare de os, fragmente de la două fusaiole (fig. 4/2, 4) și un fragment de lamă de cuțit din fier (fig. 5/7). Prezintă interes și un vas miniatural, lucrat din lut amestecat cu nisip mărunț, conținând puțin calcar, care are forma unei oale-borcan cu buza puțin evidențiată și îngustată, cu înălțimea de 3,2 cm, diametrul buzei de 3,4 cm, iar cel al bazei de 2,4 cm (fig. 7/16). În zona cuptorului de piatră a mai fost descoperită o figurină miniaturală zoomorfă modelată din lut amestecat cu nisip. La suprafață ea are culoarea gălbuie cu pete negre. Prin presarea lutului a fost evidențiat ciocul și creasta. Partea din spate și de jos este deteriorată. Dimensiunile sale erau următoarele: înălțimea 4,0 cm, lungimea 2,5 cm și lățimea 1,9 cm. Se pare că reprezintă un cocoș (fig. 7/10).

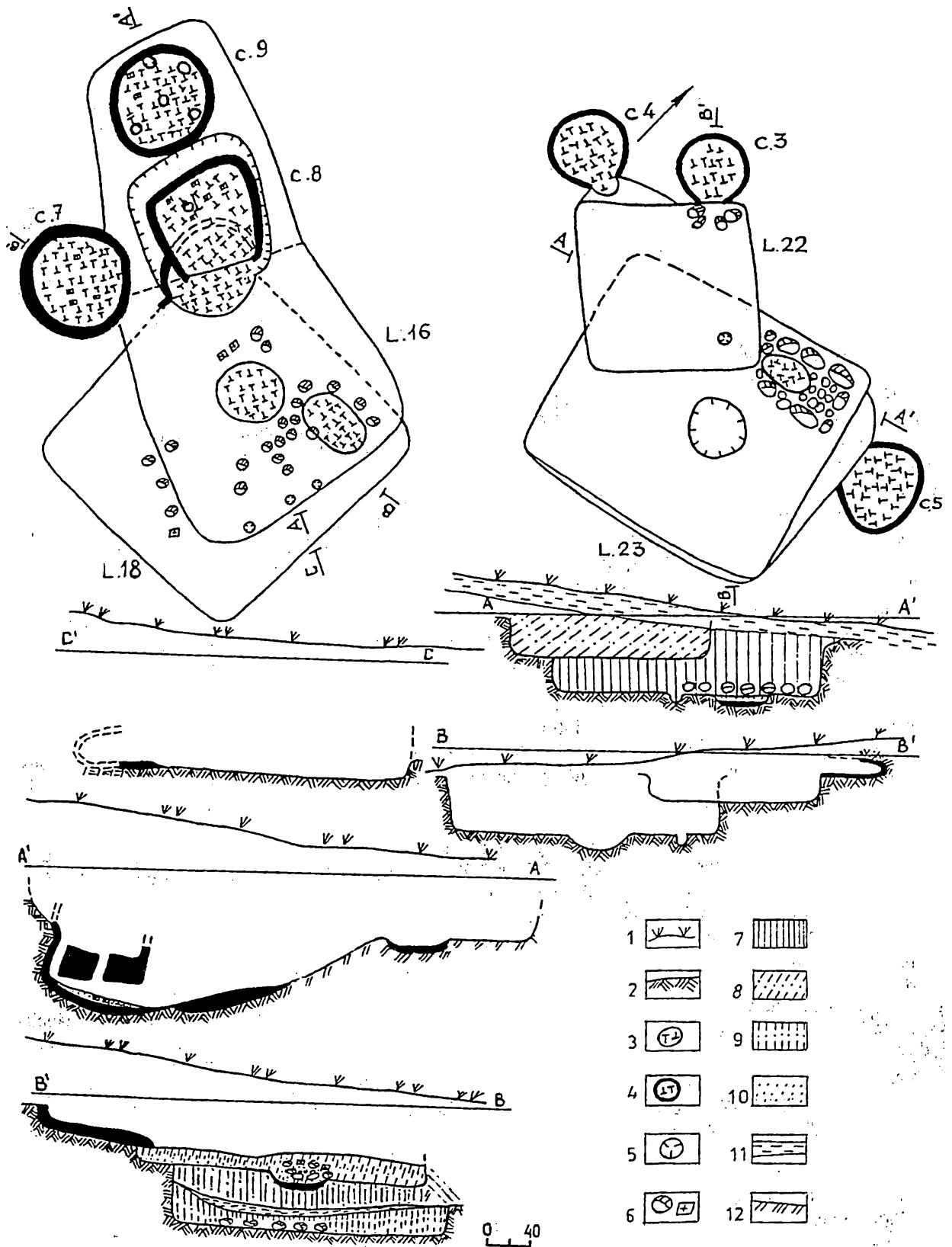

Fig. 3. Locuințele nr. 16, nr. 18, nr. 22, nr. 23, plan și profil, și cuptoarele de copt pâine nr. 3-5, și de ars ceramica – simple (nr. 7) și cu grătar (nr. 8 și nr. 9). 1, nivelul actual de călcare; 2, sol galben steril; 3, vatra cuptorului din piatră; 4, vatra cuptorului cotlonit; 5, gropi; 6, piatră, ceramică; 7, nivel de secolele VIII-X; 8, strat cu cenușă; 9, nivel cu căldări de lut; 10, cenușă; 11, sol vegetal; 12, strat cultural.

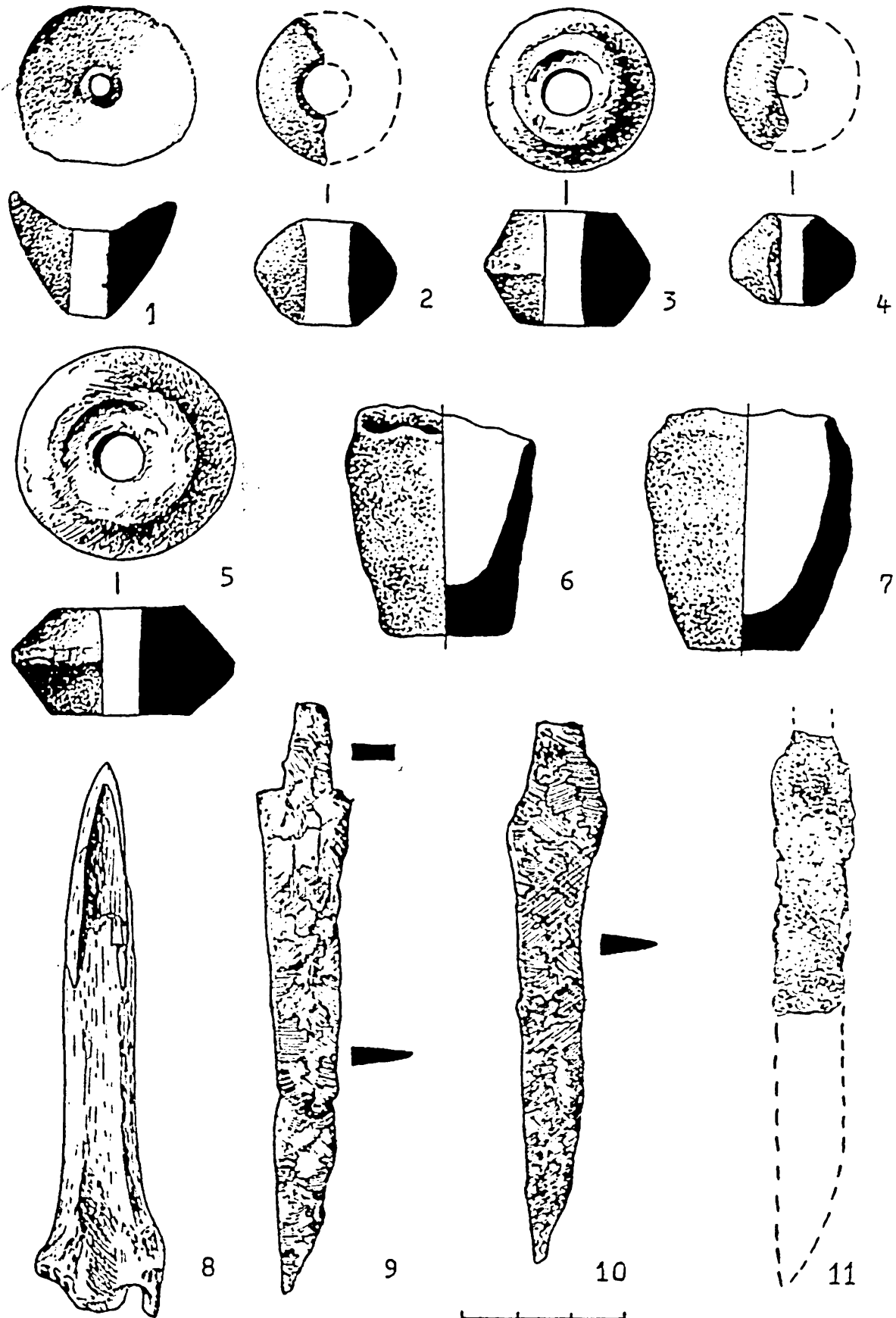

Fig. 4 Unelte din fier (9-11), lut (1-5) și os (8) și obiecte din lut (6-7) 5 - locuința 17; 3, 11 - locuința 22; 2, 4, 6-8 - locuința 25; 1, 9 - strat cultural

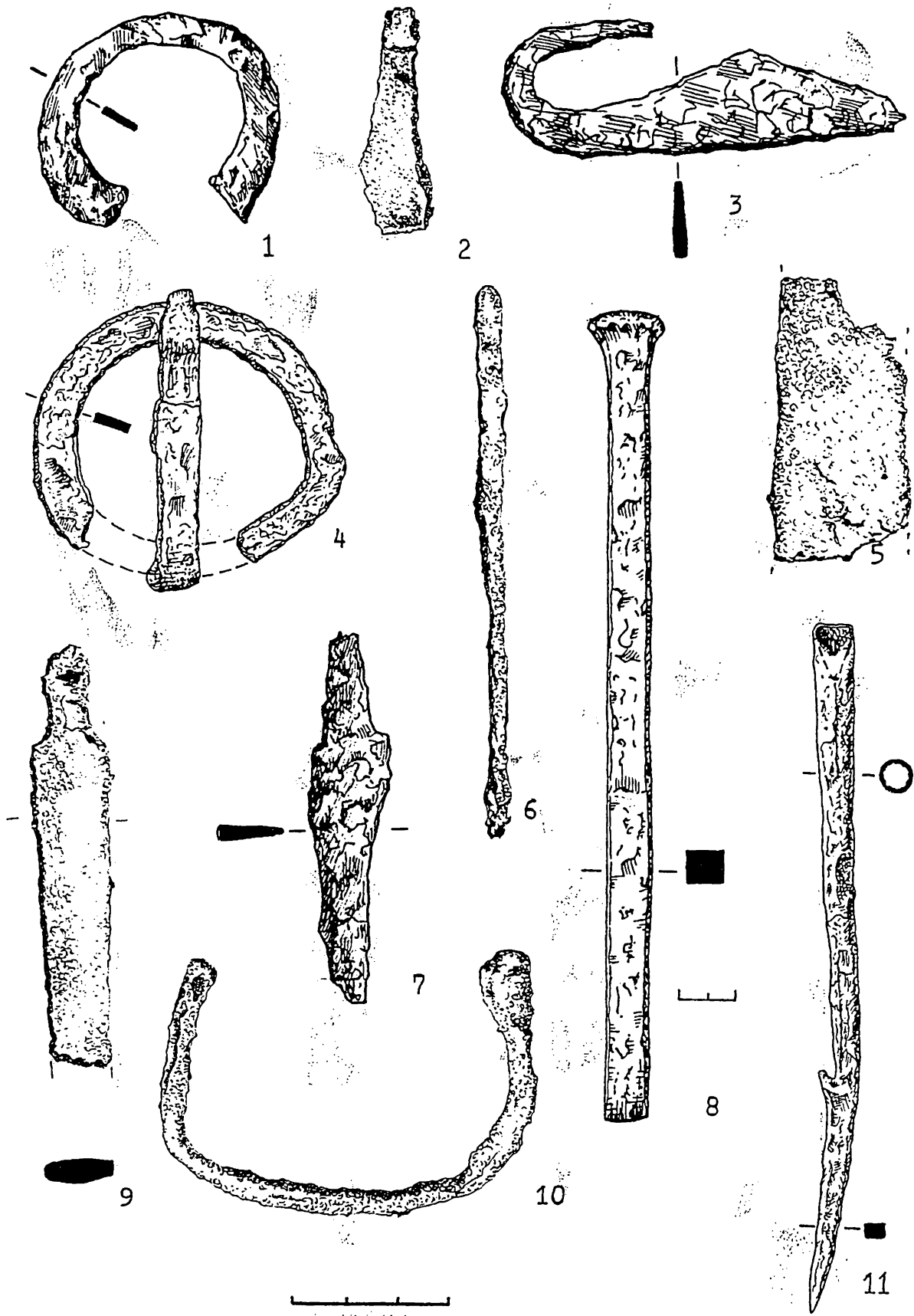

Fig. 5. Unele și obiecte vestimentare din fier: 2 – locuința 17; 5-6, 8-9 – locuința 22; 1, 3-5, 10 – locuința 23; 7 – locuința 25; 11 – strat cultural.

Complexele meșteșugărești. Cuptoare. Pe lângă cele șase locuințe descrise mai sus, în imediata lor apropiere au fost descoperite nouă cuptoare de lut, utilizate fie pentru arderea ceramicii, în cazuri absolut clare confirmate prin resturile ceramice descoperite pe vetrele complexelor, fie pentru coptul pâinii sau pentru prelucrarea metalelor.

Cuptoare pentru copt pâine. Din această categorie fac parte cinci cuptoare cotlonite, descoperite în exclusivitate în preajma locuințelor, fiind săpate în pereții acestora. Cuptoarele nr. 1 și 2 au fost descoperite în secțiunea a VII-a, la adâncimea de 0,40 m de la nivelul actual de călcare. Ambele cuptoare au fost săpate în peretele de nord al locuinței nr. 17, după părăsirea acesteia, interiorul ei utilizându-se pentru accesul la cuptoare. Cuptorul nr. 1 (fig. 2/B) avea vatra ovală, cu gura orientată spre sud, dimensiunile vetrei fiind de 1,10 x 1,20 m. Bolta prăbușită spre față s-a păstrat în parte atingând înălțimea de 0,22 m. Gura cuptorului avea lățimea de 0,55 m, fiind parțial acoperită de pietre masive, care purtau urme de foc. Acestea se pare că erau utilizate pentru acoperirea gurii cuptorului în timpul exploatării sale. Vatra și pereții arcuiți ai boltei erau lutuiți și arși până la pietrificare, grosimea stratului ars atingând 3-4 cm.

Cuptorul nr. 2 (fig. 2/B) a fost descoperit la distanța de 1,20 m spre vest cu primul, fiind săpat în latura aceluiași perete al locuinței nr. 17. Vatra cuptorului, de formă ovală, cu dimensiunile de 1,15 x 1,40 m, a fost lutuită cu un amestec de lut cu nisip, fiind puternic arsă. Pereții și bolta, păstrate doar în partea din spate a cuptorului, erau arși până la adâncimea de 5 cm. Înălțimea bolții, în locul unde s-a păstrat, atingea 0,16 m. Gura cuptorului, orientată spre sud, era lată de 0,50 m. În interiorul cuptorului au fost descoperite doar vagi urme de cenușă.

Cuptoarele nr. 3 și 4 (fig. 3) au fost descoperite în peretele de nord-vest al locuinței nr. 22. Cuptorul 3, cotlonit în apropierea colțului de nord al locuinței, avea o formă circulară, cu diametrul de 1,10 m, și gura de foc situată spre sud-est. Bolta s-a păstrat parțial spre fundul cuptorului, unde atingea înălțimea de 0,28 m. Gura cuptorului era lată de 0,5 m, lângă ea fiind descoperite câteva pietre de râu. Cuptorul nr. 4, situat la distanța de 0,95 m de cuptorul nr. 3, avea o formă oval-circulară, cu diametrul de 1,10 x 1,25 m. Vatra și pereții curbați ai bolții, lutuiți și puternic arși, nu au avut de suferit. Grosimea lor atingea circa 4-5 cm. Pământul a fost ars sub vatră și lângă pereți până la 3 cm. Gura cuptorului, orientată spre groapa locuinței nr. 17, era lată de 0,35 m și înaltă de 0,22 m.

Cuptorul nr. 5 (fig. 3), descoperit în secțiunea a VI-a, era cotlonit în peretele de nord-est al gropii locuinței nr. 23. Avea o formă circulară-ovală, cu diametrele de 1,1 x 1,5 m. Vatra, pereții și bolta erau destul de bine conservate, fiind unse cu un strat de 3 cm de lut amestecat cu nisip. Gura cuptorului, care avea înălțimea de 0,25 m era îndreptată spre sud-vest. În fața gurii cuptorului, la nivelul vetrei, a fost descoperit un strat gros de circa 0,20 m de cenușă și cărbuni arși, care acopereau și toată suprafața gropii de acces.

Cuptoarele de copt pâine de tipul celor atestate la Durlești au fost cercetate în mai multe așezări datate la sfârșitul mileniului I și începutul mileniului II. În spațiul cuprins între râurile Prut și Nistru acestea au fost cercetate la Alcedar, Calfa, Echimăuți, Dănceni, Hansca, Hucea, Logănești, Molești, Odaia, Scoc, Rudi etc. La vest de Prut sunt cunoscute la Dersca, Dănești, Dodești, Epureni, Băiceni, Izvoare, Bahna, Fundu Herții, Gura-Idrici etc. Cuptoare de copt pâine apar, de asemenea, și în Muntenia la Bucov-Tioca, Bucov-Rotari, Dridu și Ileana-Podari, la fel ca și în Transilvania și Crișana la Dăbâca, Cluj-Mănăștur, Vladimirești, Comana de Jos, Bezid-Sălașuri etc. Se pare că aceste cuptoare își au originea în cuptoarele cotlonite descoperite în interiorul locuințelor aparținând unor perioade mult mai timpurii decât cele cercetate de noi. Spațiul redus al semibordeiului nu permitea o activitate de producție nestânjenită, mai ales în timpul verii, fapt care a determinat meșteșugarii să-și construiască cuptoare izolate în afara locuinței. Unele informații de ordin arheologic și etnografic permit să se presupună că acoperișul se extindea uneori deasupra unor cuptoare. Cele mai timpurii cuptoare cotlonite construite separat din spațiul delimitat de Prut și Nistru apar în așezările datate în secolele V-VII (Dănceni, Seliște, Hucea) și ulterior în cele din secolele VIII-X (Hansca, Odaia, Scoc, Rudi, Calfa, Etulia). Pentru perioada următoare putem menționa cuptoarele cotlonite descoperite în cuprinsul așezărilor din secolele XI-XIII de la Molești, Logănești, Hansca, Durlești - La Vie etc.

În literatura etnografică sunt menționate cuptoare construite separat, de tipul celor descrise mai sus, pe cursul superior al Mureșului⁸. Acestea au fost utilizate până la începutul secolului al XX-lea pentru arderea ceramicii lucrate cu mâna. După opinia lui F. B. Florescu ele se aseamănă foarte mult cu cuptoarele cu bolta în formă de cupolă folosite pentru copt pâine. Ele aveau forma circulară cu diametrul de aproximativ

⁸ F. B. Florescu, *Лепная жгутовая керамика из долины реки*

Муреш, în Советская этнография, 1962, 1, p. 91-94, fig. 4, 5.

1,80 m, bolta fiind înălțată deasupra vetrei cu 0,90 m. În unul din pereți era amenajată gura cuptorului, utilizată pentru ardere și pentru încălzirea cuptorului cu vase. Uneori vizavi de gura cuptorului era făcută o gaură pentru tiraj⁹.

După cum am menționat, s-a enunțat ideea despre proveniența cuptoarelor cotlonite, construite separat de locuință, de la cuptoarele construite în interior, ceea ce rezultă din asemănările aproape perfecte ale acestora, atât ca formă, cât și ca dimensiuni. Cele mai vechi cuptoare cotlonite, construite în unul din pereții locuinței, sunt cele descoperite în așezările datate în secolele III-II î.e.n. aparținând dacilor¹⁰. Cuptoarele de acest tip apar și în complexe de locuire ale culturii Sântana de Mureș-Cerneahov (Demianov II¹¹, Curtea Veche¹², Crângași¹³). În acest sens considerăm întemeiată opinia că cele mai vechi bordeie cu cuptoare scobite într-un bloc de lut cruțat apar pentru prima dată în mediul geto-dacic¹⁴, de unde capătă răspândire la popoarele învecinate.

Interesantă este și problema funcționalității cuptoarelor cotlonite, ele putând fi utilizate în mai multe scopuri. Astfel, metalul topit și zgura de fier, descoperite pe vatra cuptoarelor cercetate la Scoc, Alcedar și Rudi indică faptul că în unele din aceste construcții putea fi depus minereul de fier, în scopul înlăturării umezelii, ca și a unor particule sulfuroase sau a oxidului de carbon din conținutul său. În altele, de tipul celor descoperite la Hucea, puteau fi topite metalele neferoase. Resturi de zgură cu urme de aramă, bucățele de bronz, fragmente de creuzete au fost descoperite în imediata apropiere a locuinței nr. 8 și a cuptorului 1. În interiorul celor mai multe cuptoare au fost descoperite însă fragmente de ceramică. Menționăm aici doar câteva așezări unde au fost descoperite cuptoare cotlonite utilizate pentru arderea ceramicii: Durlești – La Vie, Hansca, Logănești, Molești.

Cuptoarele pe vatra cărora nu a fost identificat material arheologic sunt considerate de regulă drept cuptoare de copt pâine¹⁵. Nu avem obiecții împotriva părerii amintite specificând doar că aceste cuptoare puteau fi universale ca funcționalitate în cuprinsul unei așezări de agricultori.

Gropile menagere. Au fost descoperite două gropi menagere: nr. 5 și 6. Una din ele (nr. 5) a fost dezvelită în preajma locuinței nr. 7, la distanța de 3,60 m de ea. De formă circulară în plan, cu diametrul de 2,0 m și, respectiv, de 1,40 m, gropile aveau adâncimi diferite: groapa nr. 5 circa 2,45 m, iar groapa nr. 6 doar 0,16 m de la nivelul vechi de călcare. În aceasta din urmă au fost descoperite mai multe pietre cu urme de foc, cenușă și cărbuni arși. Ceramica modelată cu mâna, aflată în ambele gropi, permite datarea lor în secolele VIII-IX.

Inventarul complexelor de locuire și meșteșugărești. Practic în toate locuințele reperate au fost găsite unele și diferite alte obiecte din fier, os și piatră. Dintre obiectele de fier mai numeroase sunt cuțitele, găsite atât în stare fragmentară, cât și întregi. Semnalăm că din cele cinci cuțite de fier, doar cele două provenind din stratul cultural erau întregi, celelalte trei fiind fragmentare. Lungimea cuțitelor întregi era de 9,8 și, respectiv, 10,8 cm, lamele fiind de 7,5 și respectiv, 9,1 cm.

Din locuința nr. 22 provine o daltă de fier cu lungimea de 29,3 cm, asemănătoare cu obiectele de același tip de la Fundu Herții¹⁶ și Păcuiul lui Soare¹⁷. Prezintă interes numărul mare (20) de obiecte descoperite în locuința nr. 23: un fragment dintr-o piesă de fier asemănătoare unei brățări, realizată dintr-o tija cu diametrul de 0,4 cm, care are la unul din capete o îngroșare cu diametrul de 0,9 cm (fig. 5/10), o cataramă de fier de formă ovală (fig. 5/4), o fibulă (?) de fier (fig. 5/1) și un amnar (fig. 5/3). Mai menționăm tija de fier (fig. 5/6) din locuința nr. 22 și harponul descoperit în stratul cultural din sectorul al IX-lea (fig. 5/11).

Mult mai numeroase sunt obiectele din os, în special împungătoarele descoperite în aproape toate locuințele, între trei și opt exemplare. Menționăm, de asemenea, arșicul (fig. 6/6) cu perforație din locuința nr. 22, lustruitoarele din locuințele nr. 14 și 23 (fig. 6/13). Cele mai multe dintre aceste obiecte au fost descoperite în zona instalației de încălzit sau chiar printre pietrele din care era construită. O situație specială oferă o mică groapă din mijlocul locuinței nr. 23, unde s-a descoperit un împungător împreună cu câteva fragmente de figurine și vase miniaturale din lut¹⁸.

⁹ *Ibidem*, p. 93.

¹⁰ K. Hoređt, *Șantierul arheologic Morești*, în *SCIV*, VI, 1955, 3-4, p. 661, fig. IV.

¹¹ V. D. Baran, *Черняховская культура*, Kiev, 1981, p. 29-31, fig. 14.

¹² D. V. Rosetti, *Săpăturile arheologice din sectorul Curtea Veche*, în *SRIR*, I, București, 1954, p. 467-469.

¹³ V. Zăra, M. Tudor, *Crângași*, în raportul *Șantierul arheologic București*, în *SRIR*, I, 1954, p. 310-312.

¹⁴ M. Comșa, *Cu privire la originea tipului de bordei cu cuptor scobit, din epoca feudală timpurie în zona extracarpatică a României*, în *Hierasus*, V, Botoșani, 1984, p. 147-156.

¹⁵ Dan Gh. Teodor, *Așezarea feudală timpurie de la Epurenii Vaslui*, în *ArhMold*, XI, 1987, p. 148-149.

¹⁶ M. Petrescu-Dîmbovița, D. Gh. Teodor, *Sisteme de fortificații medievale timpurii la est de Carpați. Așezarea de la Fundu Herții (jud. Botoșani)*, Iași, 1987, p. 35-36, fig. 30/1; p. 40, fig. 30/2.

¹⁷ P. Diaconu, D. Vilceanu, *Păcuiul lui Soare, Cetatea bizantină*, vol. I, București, 1972, fig. 66/1, 2.

¹⁸ I. S. Tentiuc, *Мелкая глиняная пластика и некоторые аспекты идеологических воззрений раннесредневекового населения Молдовы*, în *Buletinul Academiei de Științe al RSS Moldova*, 3 (95), 1990, p. 55-66.

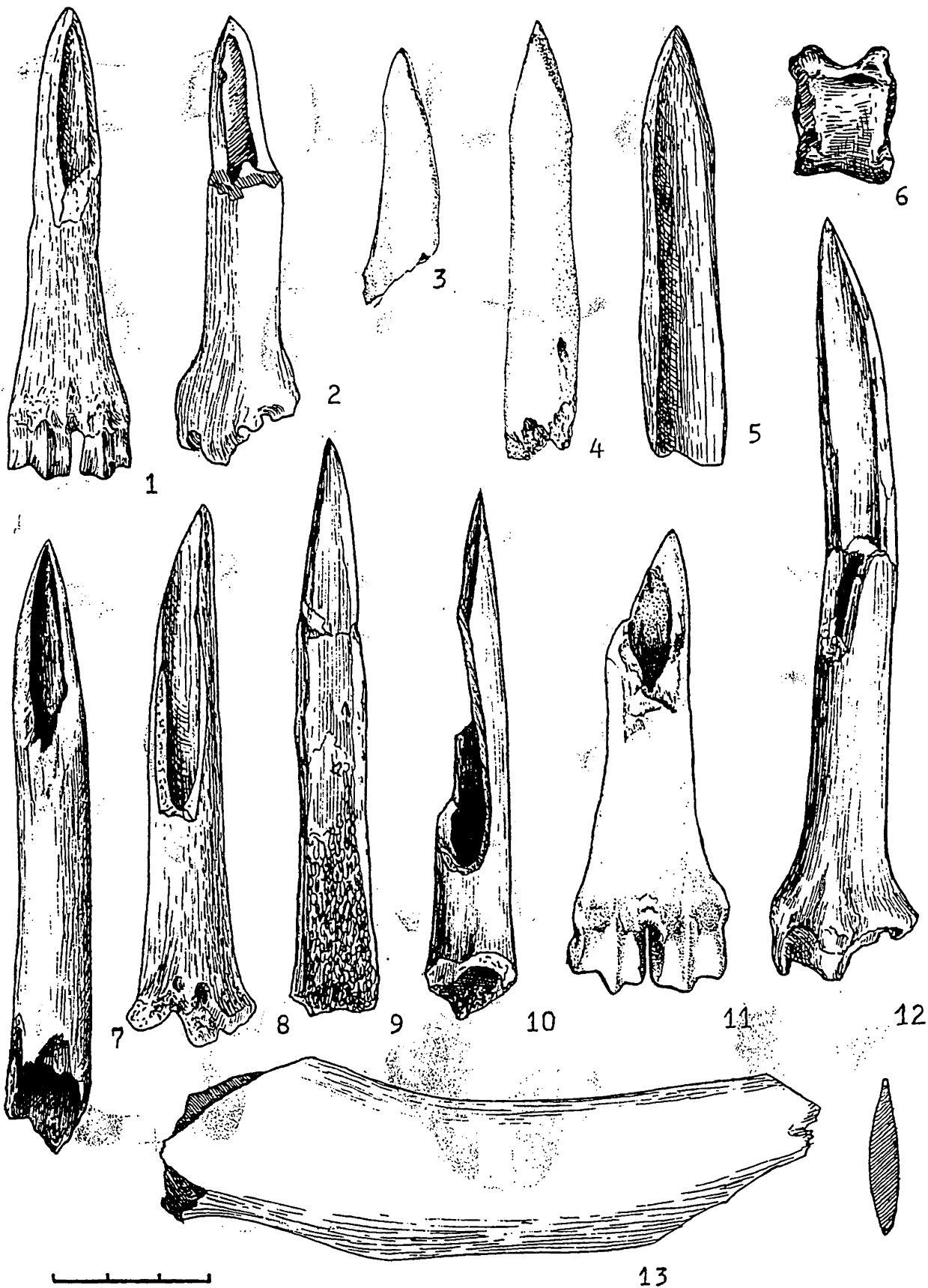

Fig. 6. Unelte și obiecte din os. 1-3, 13 – locuința 14; 7-10, 12 – locuința 17; 4-6 – locuința 22; 11 – locuința 23.

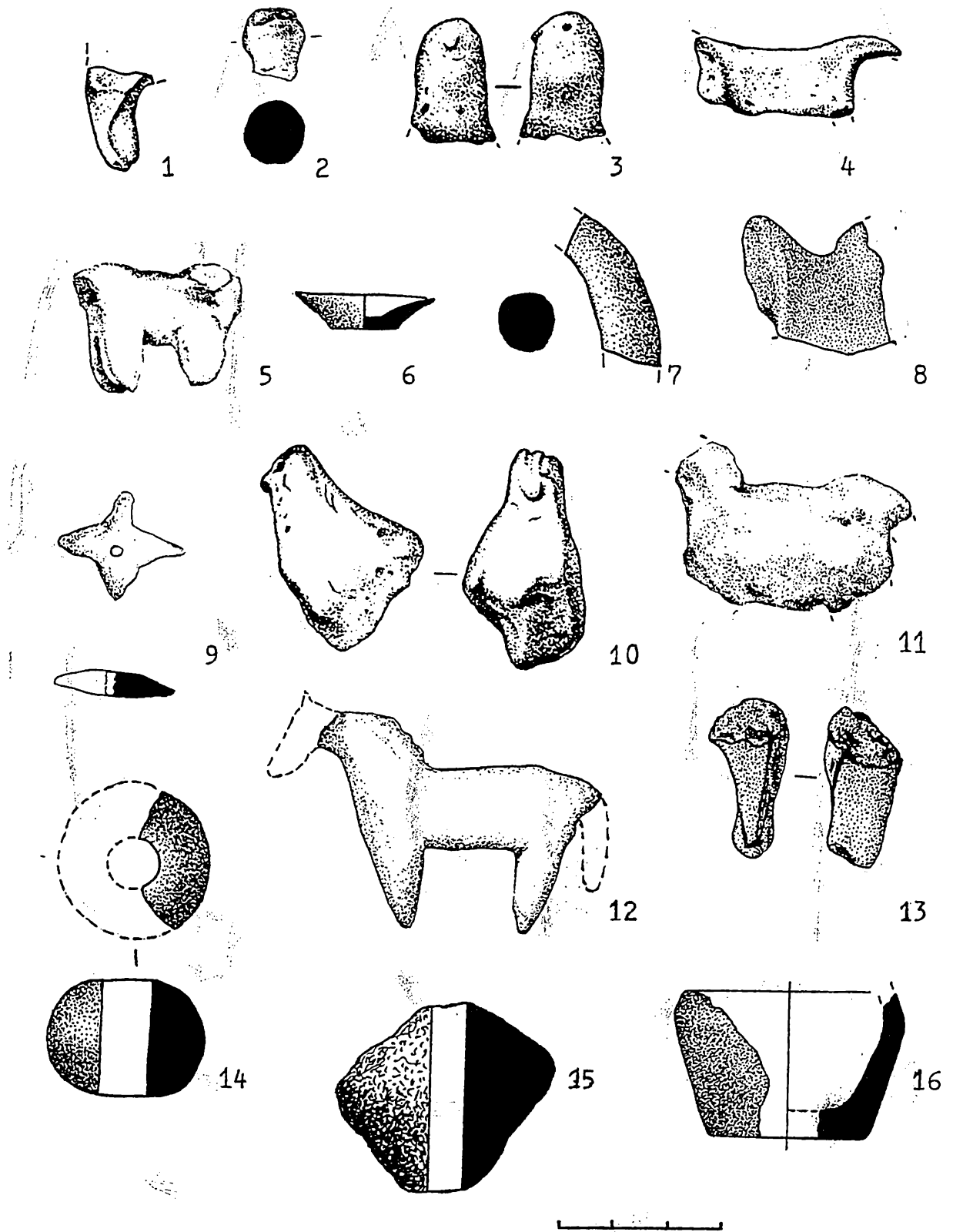

Fig. 7. Uñelte și obiecte din lut. 2-4 – locuința 14; 1, 6-8, 14 – locuința 23; 10, 16 – locuința 25; 5, 11-13 – strat cultural.

O altă categorie este formată de obiectele modelate din lut, din care fac parte fusaiiolele, descoperite în locuințele nr. 17, 22, 23 și 25 (fig. 4/1-5), vasele întregi sau fragmentate miniaturale din locuințele nr. 23 și 25 (fig. 4/6, 7), modelul de lut al unei șei cu oblâncul din față și din spate ridicat și înfundat (fig. 7/8) și numeroasele figurine antropomorfe și zoomorfe, întregi sau fragmentate, descoperite în stratul cultural, în umplutura locuințelor, pe podea, în gropile special săpate în podeaua de lut a locuințelor, în zonă sau chiar la baza cuptoarelor¹⁹.

Așezarea din secolele XI-XII. Complexele de locuit. Locuința nr. 16 (fig. 3), descoperită în secțiunea a X-a, avea forma patrulateră neregulată și colțurile rotunjite, iar dimensiunile laturilor de 4,30 x 2,30 x 4,65 x 1,35 m. Latura de nord-vest a fost distrusă de construcțiile ulterioare. Adâncimea locuinței este de 15 – 20 cm, fiind determinată după stratul de cenușă și cărbuni arși descoperiți pe podea în jurul vetrei de lut, care era amplasată în centrul construcției. Vatra simplă, dispusă direct pe podea, ușor albiată, avea diametrul de aproximativ 1,0 m. Podeaua locuinței era formată din umplutura unei locuințe mai timpurii. În interiorul locuinței nr. 16 au fost descoperite resturi ceramice lucrate la roata cu turație medie provenind de la căldări de lut identice celor descoperite în locuința nr. 3, cercetată în anul 1986 în partea de sud a așezării.

Locuința nr. 24 (fig. 2/A) a fost descoperită în secțiunea a VI-a, la nord-vest de locuința nr. 23. Avea o formă patrulateră cu colțurile rotunjite, dimensiunile laturilor fiind de 3,40 x 4,10 m. Podeaua era din lut bătătorit și se afla la adâncimea de 0,80 m, lângă peretele de vest, în partea de sus a pantei ușor înclinată, și la -0,55 m în partea sa de jos. În apropierea colțurilor de nord-vest și de sud-est a locuinței au fost descoperite două gropi ovale, cu fundul albiat. Dimensiunile celei din față erau de 0,50 x 0,70 m, având adâncimea de 0,13 m, iar a celei de a doua de 0,50 x 0,75 m, cu adâncimea de 0,25 m. Alături de aceste gropi, lângă peretele de sud, au fost descoperite grămăjoare de scoici pisate. În colțul de nord-vest a fost cercetat un cuptor de lut de formă ovală, bine conservat, săpat în peretele locuinței. Vatra cuptorului, cu dimensiunile de 0,50 x 0,70 m, a fost săpată de la nivelul podelei locuinței, lărgindu-se spre fund. Bolta cuptorului, bine păstrată, se ridica cu 0,33 m față de nivelul vetrei. Pereții, vatra și bolta, lipiți cu lut în amestec cu nisip, erau puternic arși până la circa 5-6 cm. Gura cuptorului, cu înălțimea de 0,22 m și lățimea de 0,30 m era îngustată mult de câteva lespezi de piatră, utilizarea cuptorului făcându-se printr-un orificiu de 0,10 m. În interiorul locuinței au fost descoperite câteva fragmente ceramice lucrate la roată, ornamentate cu benzi de linii orizontale și ondulate, și câteva fragmente de căldări de lut.

Complexele meșteșugărești. Cuptoarele de ars ceramică. O categorie aparte de cuptoare cercetate în cuprinsul așezării Durlești-Valea Babei o constituie cele de ars ceramică, ele fiind de două tipuri: 1) cuptoare cu un singur nivel, asemănătoare cu cuptoarele de copt pâine, și 2) cuptoare cu două camere, dispuse pe verticală, amenajate cu grătar median.

Cuptorul nr. 6, păstrat în stare precară, a fost descoperit în secțiunea a X-a, la distanța de 0,60 m de locuința nr. 8²⁰. Vatra, de formă circulară, parțial distrusă, avea diametrul de 0,45 m. Gura nu a fost posibil să fie descoperită. Vatra și pereții cuptorului, păstrate doar numai către bază, cu înălțimea de 0,10 m, aveau o lipitură cu grosimea de circa 5-6 cm. Pământul din jurul cuptorului și de sub vatră era ars pe o grosime de 4 cm. Cuptorul pare să fi avut boltă, resturile sale fiind descoperite împreună cu câteva fragmente de căldări de lut pe vatră.

Cuptorul nr. 7 (fig. 3) a fost descoperit în secțiunea a X-a, la distanța de 6,60 m vest de locuința-atelier nr. 8, lângă colțul de vest al locuinței nr. 18. Vatra de foc, de formă circulară, avea dimensiunile de 88 x 92 cm. Pereții săi s-au păstrat doar la bază, fiind bine lutuiți și arși până la grosimea de 5 cm, în timp ce pământul din jurul construcției era ars până la înălțimea de 10-12 cm. Se pare că cuptorul nr. 7 a fost construit după părăsirea locuinței nr. 16, în peretele căreia a fost implantat. Pe vatra cuptorului au fost descoperite mai multe fragmente ceramice, reprezentate de căldări de lut.

Starea de conservare precară nu a permis de a urmări în detaliu particularitățile de construire a acestei categorii de cuptoare, dar se pare că ele au fost identice cuptoarelor cotlonite din interiorul locuințelor. De asemenea, pare să nu fi existat deosebiri esențiale de construcție între cuptoarele care conțineau căldări de lut, situate în preajma locuințelor și cuptoarele descoperite în situații arheologice identice din perioada de locuire anterioară. Dimpotrivă, ele sunt asemănătoare atât ca formă și dimensiuni, cât și ca amplasament.

Cuptorul nr. 8 (fig. 3) a fost descoperit în imediata apropiere a cuptorului nr. 7, la distanța de 0,50 m nord-vest de el, fiind amplasat spre latura de nord-vest a locuinței nr. 16, părăsită, se pare, în momentul construirii cuptorului, când s-a distrus complet peretele locuinței. De asemenea, în timpul construcției

¹⁹ *Ibidem*, p. 55-57.

²⁰ Locuința-atelier nr. 8 pentru producerea ceramicii a fost

cercetată în anul 1987. Materialele arheologice – căldările de lut – descoperite în interior, permit datarea ei în secolele XI-XII.

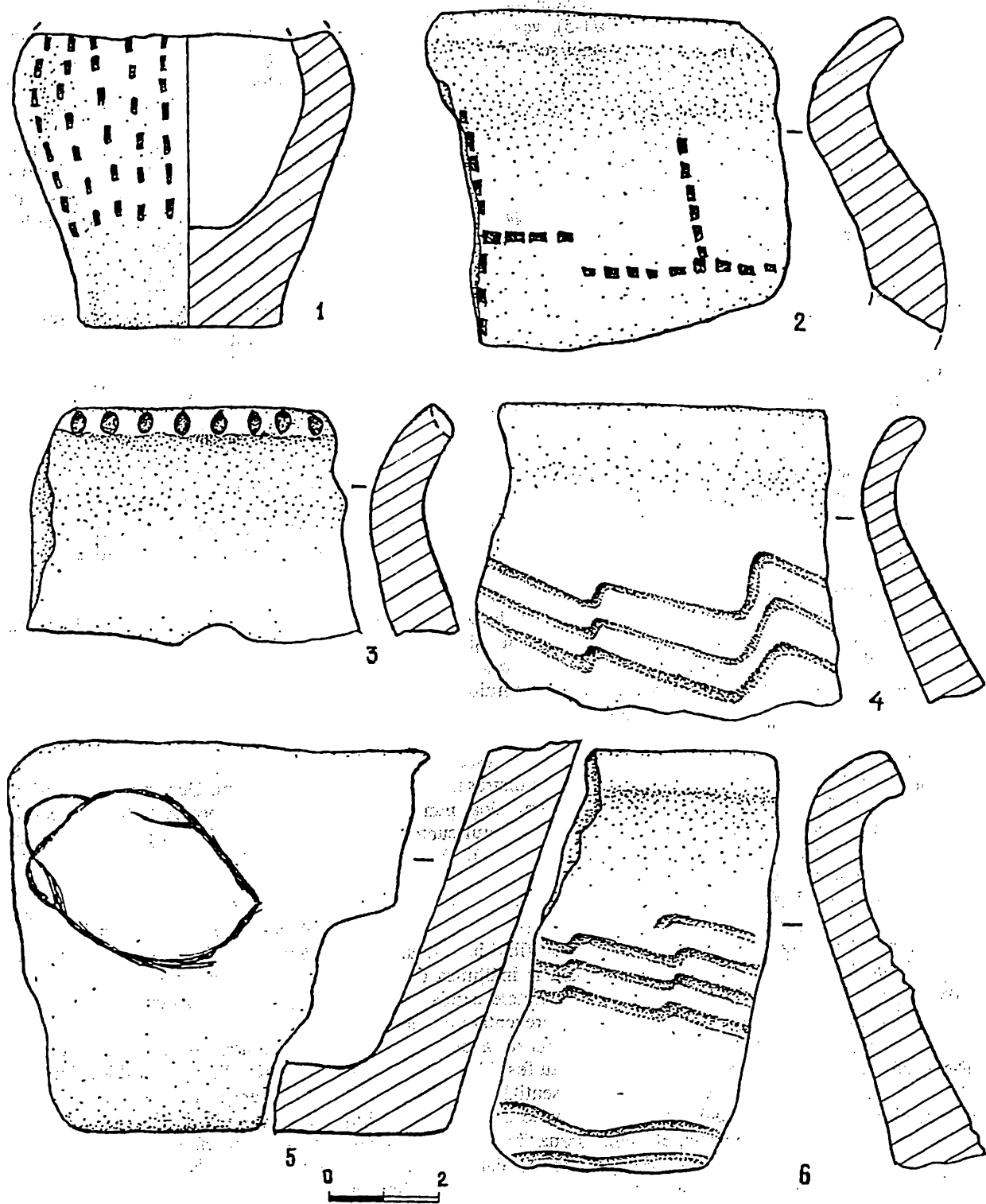

Fig. 8. Fragmente de oale-borcani din secolele IX-X, descoperite în locuințele 14 (3), 17 (4-5) și 23 (1-2, 6).

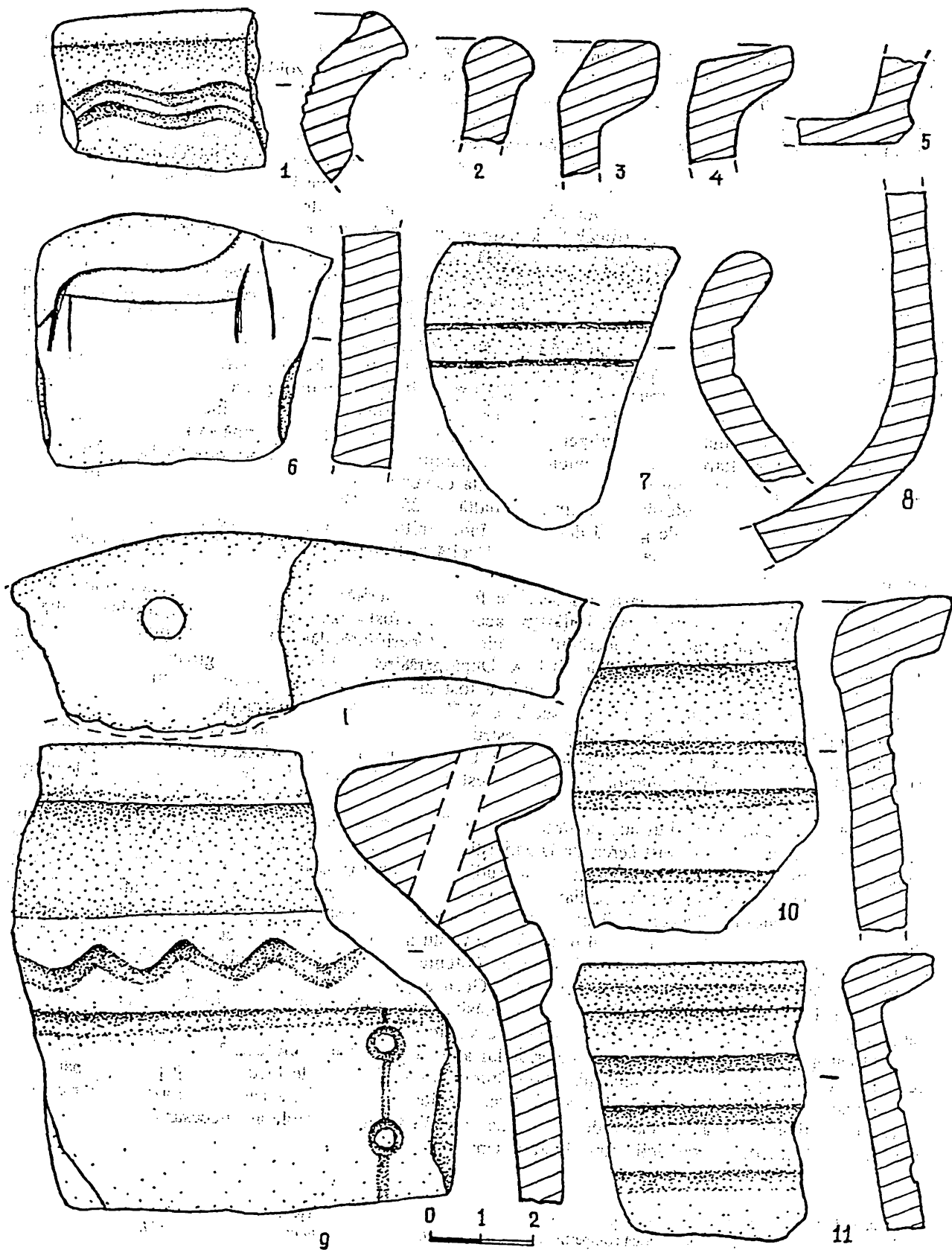

Fig. 9. Fragmente de oale-borcan (1, 7, 5) și de căldări de lut (2-4, 6, 8-11) din secolele XI-XII, descoperite în locuințele 16 (4-5, 7-8) și 24 (1-2), în cuptoarele 8 (6, 10) și 9 (3, 9) și în stratul cultural (11).

cuptorului, a fost distrus cuptorul cotlonit al locuinței nr. 18. Cuptorul s-a păstrat într-o stare precară, observații ceva mai clare făcându-se doar la vatră, care avea forma trapezoidală și dimensiunile de 80 x 100 x 95 x 75 cm, și la baza pereților, păstrați până la înălțimea de 5-10 cm. Vatra, ușor înclinată, se adâncea de la gură spre fund, având o grosime apreciabilă datorită faptului că era lutuită cu două straturi de lipitură, care atingeau circa 8-9 cm. Pământul din jurul cuptorului era ars până la adâncimea de 4-5 cm. Gura cuptorului, orientată spre est, în direcția pantei, era largă de circa 60 cm. Partea de sus a cuptorului a fost distrusă la construirea cuptorului nr. 9. Analiza comparativă a particularităților sale de construcție cu acelea de tip similar de la Molești, Durlești-La Vie etc., permite încadrarea cuptorului nr. 8 în categoria celor cu două camere, dispuse pe verticală și înzestrate cu un grătar cu perforații. Menționăm că pe vatra cuptorului s-au descoperit câteva fragmente de căldări de lut.

Cuptorul nr. 9 (fig. 3), descoperit în secțiunea a X-a, la distanța de 0,50 m vest-nord-vest de cuptorul nr. 8, era construit din două camere, dispuse una peste alta pe verticală și despărțite de un grătar median perforat. Camera de ardere a vaselor, de formă circulară, cu diametrul de 100 cm, avea pereții în cea mai mare parte distruși în partea de sus, fiind păstrați către bază pe unele porțiuni până la înălțimea de 15-20 cm. Înălțimea inițială a camerei putea atinge 90-100 cm, după cum indică semnele de pământ ars din jur. Pereții erau groși de 5-8 cm, o bună parte a lor fiind prăbușiți pe suprafața grătarului. Grătarul masiv era gros de 20 cm lângă gura de foc și de 30 cm în partea opusă, fiind prevăzut cu cinci orificii, unul central și altele patru dispuse radial de-a lungul pereților. Dimensiunile orificiilor de formă ovală între 6 x 10 și 10 x 14 cm. Suprafața grătarului purta semnele unor reparații și era înclinată spre gura de foc. Camera de ardere și grătarul perforat se sprijineau direct pe bolta camerei de foc. Aceasta din urmă, de formă ovală neregulată, cu dimensiunile de 80 x 95 cm, era înaltă de 25 cm. Gura de foc avea lățimea de 55 cm și înălțimea de 22 cm. Funcția de groapă de acces a îndeplinit-o camera de foc a cuptorului nr. 8, distrusă după cum am văzut, aproape până la temelie și lărgită, astfel că a dobândit o formă trapezoidală, cu dimensiunile de 130 x 140 cm.

Menționăm că în această parte a așezării a fost descoperită o întretăiere succesivă a mai multor construcții locative și meșteșugărești. Inițial pe acest loc a fost construită locuința nr. 18, înzestrată cu cuptor de piatră și cuptor cotlonit. Materialul ceramic, descoperit între dărâmăturile cuptorului și pe podcaua locuinței, a permis datarea ei în secolele VIII-IX. După părăsirea locuinței nr. 18, groapa ei a fost folosită pentru acces la cuptorul 8, la construcția căruia a fost distrus cuptorul cotlonit al locuinței. Materialul ceramic a permis datarea cuptorului 8 în secolele X-XII. Următoarea construcție – cuptorul 9, a distrus partea superioară a cuptorului 8. În timpul construirii locuinței nr. 16, datată cu ajutorul căldărilor de lut, a fost afectată camera de ardere a cuptorului 9. Ultima construcție, încadrată cronologic tot cu ajutorul căldărilor de lut, stratigrafic anterioară celorlalte, este cuptorul 7, construit în partea de vest a locuinței nr. 16.

Până în prezent, în spațiul cuprins între Prut și Nistru erau cunoscute 19 cuptoare cu grătar. Dintre ele, cele mai multe – 9 – au fost cercetate la Molești, trei la Hanșca, câte două la Durlești-La Vie și Valea Babei și câte unul la Bogatoc, Brănești III și Rudi. Toate au formă circulară și sunt construite fără ca grătarul să se sprijine pe un picior median²¹. La vest de Prut sunt cunoscute cuptoare identice la Țuțani – Vaslui și la Epurenii – Vaslui. În Dobrogea au fost cercetate cuptoare cu grătar la Păcuiul lui Soare și Ostrov. Descrierea sumară a cuptorului de la Capidava nu ne permite să înțelegem dacă e vorba despre un cuptor cu grătar sau unul cotlonit. În Muntenia, Oltenia și Banat cuptoare cu grătar sunt cunoscute la Radovanu, Mărăcinele, Verbița, Remetea Mare, Gornea-Țarmuri etc. Se pare că și cele patru cuptoare descoperite în Crișana, la Sănnicolaul Român, găsite într-o stare avansată de distrugere, fac parte din categoria cuptoarelor cu două camere dispuse pe verticală²².

O categorie aparte și specifică a materialului arheologic îl constituie ceramica. Dat fiind importanța ce o are ea în determinarea apartenenței etno-culturale a complexelor de locuire, ca și pentru departajările cronologice ale diferitelor perioade de evoluție a populației românești din această parte a regiunilor carpato-dunărene, și ținând totodată seama de spațiul de care dispunem, considerăm necesar să ne propunem o analiză mai detaliată a ceramicii într-o lucrare separată.

²¹ Excepție face cuptorul de la Brănești III, prevăzut cu un perete median care desparte camera de foc în două compartimente separate. Vezi P. P. Bîtea, *К вопросу о керамике галицкого типа на территории Молдавии*, în *Далекое прошлое Молдавии*, Chișinău, 1969, p. 93-95, fig. 11.

²² S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Cuptoare de ars ceramică descoperite la Sănnicolaul Român, județul Bihor*, în *Crisia*, XVIII, 1988, p. 48-49.

Revenind la materialele din așezările din partea centrală a Moldovei de Est, menționăm numărul surprinzător de mare al cuptoarelor de ars ceramică, care presupune un important rol al lor în viața economică a comunităților locale, fapt care infirmă opiniile unor autori despre așa-numita absență a unei populații stabile, agricole, în aceste teritorii odată cu declanșarea migrațiilor nomazilor turanici. Prezența masivă a așezărilor în zona mai ferită a codrilor din spațiul pruto-nistrean este confirmată de noi și concludente descoperiri arheologice, de puținele izvoare scrise, de toponimie și numismatică, care pun într-o altă lumină realitățile demografice din zonă.

RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES D'UN ÉTABLISSEMENT DU MOYEN ÂGE À DURLEȘTI-VALEA BABEI

RÉSUMÉ

L'auteur présente les découvertes archéologiques faites dans l'établissement de la période du haut Moyen Âge de Durlești-Valea Babei. À l'occasion des fouilles archéologiques ont été découvertes huit habitations de forme approximativement quadrilatère, partiellement enfouillies, prévues dans l'un des coins avec des fours en argile ou des fours en pierre. Ont été découverts cinq fours pour cuire le pain, découverts dans le niveau des VIIIe-Xe siècles. De même, ont été découverts quatre fours pour brûler la céramique, dont deux prévus avec une chambre spéciale pour la brûlure des vases, grille perforée et chambre de feu, ainsi que les autres fours simples, à âtre circulaire, prévus d'une voûte à plein cintre, datés des XIe-XIIIe siècles. Dans les habitations ont été découverts quelques outils, des objets en fer, cuivre, argile et os.

Dans les habitations, mais surtout dans les fours à brûler la céramique prévus de chambres spéciales de brûlure et grille, ont été découverts de nombreux restes céramiques, parmi lesquels beaucoup de fragments de chaudrons en argile.

A partir des analogies de la céramique, des objets d'inventaire et du type des fours, les niveaux de l'établissement ont été datés aux VIIIe-X^e et XIe-XIIIe siècles. Les découvertes datant des VIIIe-X^e et XIe-XIIIe siècles appartiennent à la population roumaine autochtone du territoire compris entre le Prout et le Dniestr.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. Durlești-Valea Babei. Plan général des fouilles archéologiques des années 1968-1988.

Fig. 2. Les habitations no. 14, no. 17, no. 24 et 25, plan et profil, et les fours pour cuire le pain no. 1 et no. 2. 1, le sol actuel; 2, sol jaune stérile; 3, l'âtre du four en pierres; 4, l'âtre du four; 5, fosses; 6, pierres, céramique.

Fig. 3. Les habitations no. 16, no. 18, no. 22 et no. 23, plan et profil, et les fours pour cuire le pain (no. 3-5) et pour brûler la céramique – simple (no. 7) et avec la grille perforée (no. 8-9). 1, le sol actuel; 2, sol jaune stérile; 3, l'âtre du four en pierre; 4, l'âtre du four; 5, fosses; 6, pierres, céramique; 7, niveau des VIIIe-Xe siècles; 8, couche de cendre; 9, niveau à chaudrons en terre cuite; 10, cendre; 11, sol végétal; 12, couche culturelle.

Fig. 4. Outils en fer (9-11), en argile (1-5) et os (8) et objet en argile (6-7). 5 – habitation no. 17; 3, 11 – habitation no. 22; 2, 4, 6-8 – habitation no. 25; 1, 9 – couche culturelle.

Fig. 5. Outils et objet vestimentaire en fer. 2 – habitation no. 17; 5-6, 8-9 – habitation no. 22; 1, 3-5, 10 – habitation no. 23; 7 – habitation no. 25; 11 – couche culturelle.

Fig. 6. Outils et objet en os. 1-3, 13 – habitation no. 14; 7-10, 12 – habitation no. 17; 4-6 – habitation no. 22; 11 – habitation no. 23.

Fig. 7. Outils en argile. 2-4 – habitation no. 14; 1, 6-8, 14 – habitation no. 23; 10, 16 – habitation no. 25; 5, 11-13 – couche culturelle.

Fig. 8. Fragments de pots des IXe-Xe siècles, découverts dans les habitations 14 (3), 17 (4-5) et 23 (1-2, 6).

Fig. 9. Fragments de pots (1, 7, 5) et de chaudrons en terre cuite (2-4, 6, 8-11) des XIe-XIIe siècles, découverts dans les habitations 16 (4-5, 7-8) et 24 (1-2), dans les fours 8 (6, 10) et 9 (3, 9) et dans la couche culturelle (11).